

LES MARQUES «C. MUSSIDI NEPOTIS» I «PHILODAMUS» I LA PRODUCCIÓ D'ÀMFORES DRESSEL 28 I DRESSEL 7/11 A CATALUNYA

JORDI MIRÓ

La fabricació d'àmfores de tipologia romana a Catalunya és un fet prou conegut i estudiat. Es tracta de les Pascual 1 i Dressel 2/4, derivades, respectivament, de les Dressel 1 i de les homònimes itàliques. L'ur cronologia va des de finals del segle I a. C. al I d. C., i el contingut fou el vi.¹

Existiren, però, altres formes menys conegudes i estudiades, dins de la mateixa tradició greco-itàlica, a les que ací ens referirem, sobretot a través de les marques que duïen, important per conèixer l'origen i contingut del recipient:

— La primera és alguna variant de la Dressel 30, de fons pla, fabricades al forn de Santa Maria de les Feixes (Cerdanyola), amb cronologia semblant a les Dressel 2/4 i Pascual 1 laietanes.²

— Dressel 8 «emporitana», assimilable a les bètiques Dressel 7/11, amb algunes diferències. Es troba en gran nombre a Empúries i també a Barcelona, potser procedent del primer jaciment. Presenten la marca ANTH, només documentada en els llocs citats. J. M. Nolla creu que aquests envasos són de procedència emporitana, de cronologia difícil de precisar, però segurament semblant a les Dressel 2/4, és a dir, segles I-II d. C.³

1. PASCUAL, R., *Centros de producción y difusión geográfica de un tipo de ánfora*, en VII Congreso Nacional Arqueología, 1960, pàgs. 334-345; *Id.*, *Las ánforas de la Layetania*, Méthodes Classiques et Méthodes formelles dans l'étude des amphores, Roma, 1977, pàgs. 47-96; BELTRAN LLORIS, M., *Las ánforas romanas en España*, Zaragoza, 1970, pàgs. 329-38; TCHERNIA, A., *Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire*, a *Archivo Español Arqueología*, 44, 1971, pàgs. 38-85.

2. PASCUAL, R., *Las ánforas...*, cit., pàgs. 68-69 i fig. 23, n.ºs 1 a 5.

3. NOLLA, J. M., *Las ánforas romanas de Ampurias*, a *Ampurias*, 36, 1974, pàgs. 182 i 191-192.

Les àmfores Dressel 28 i la marca SEX DOMITI

El tercer tipus d'àmfora que ens interessa és el Dressel 28, de base plana, coll curt, nanses en semicercle, llavi en llistell bastant recte, limitat a vegades per dues motlures. Si bé Lamboglia la considera de cronologia republicana, basant-se en Albintimilium (130-50 abans Crist), és gairebé segur que es tracta de diverses variants, de diferent cronologia i origen.⁴

Contretament, ens referirem a la varietat Oberaden 74, perfectament diferenciada en el jaciment de l'Aumedina (Tivissa, Ribera d'Ebre) (fig. n.º 3). En aquest indret s'hi fabricaven àmfores Pascual 1, Dressel 2/4, 7/11 i 28, marcades amb les estampilles TIBISI i SEX DOMITI. Si bé es tracta de materials superficials, tots els autors hi estan d'acord.⁵

La Dressel 28 de Tivissa i que anomenarem Oberaden 74,⁶ presenta el llavi doblement motllurat, amb lleugeres variants, peu pla umbilicat, nanses amb dues ranures. Pasta dura, compacta, ben cuita, de color taronja, vermell o marró. Desgreixant de partícules fines blanques, o bé brillants, ben repartides. Normalment, amb una engalba blanca groga, o beige, a vegades espessa i ben repartida.⁷

La marca SEX DOMITI és només coneguda de forma segura en el coll d'aquestes Oberaden 74 (fig. n.º 1).⁸ La TIBISI es troba sobre els altres 3 tipus. La distribució de la SEX DOMITI, sencera o fragmentada, en àmfora, és la següent, seguint a Callender:⁹ Basilea (en un coll, que creiem de Dressel 28), Nyon, Carpentras (*CIL*, XII, 5683, 77), Lugano i Oberaden (segons aquest autor en el coll d'una Dressel 1, però que Tchernia creu que es tracta d'una Dressel 28).¹⁰ Distribució que ens indica una penetració cap al «limes» a través del Roine, la ma-

4. BELTRAN, M., *Las ánforas...*, cit., pàgs. 497-502, ens presenta un conjunt sobre la problemàtica d'aquest recipient.

5. TCHERNIA, A., *Les amphores...*, cit., pàgs. 63-64; *Id.*, *L'atelier d'amphores de Tivissa et la marque Sex Domiti*, Mélanges offerts à Jacques Heurgon, Roma, 1976, pàgs. 973-979; NOLLA, J. M.; PADRÓ, J.; SANMARTÍ, E., *Algunes consideracions sobre el forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)*, a *Informació Arqueològica* (Barcelona), 30, 1979, pàgs. 151-153; *Id.*, *Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)*, a *Cypsela*, III, 1980, pàgs. 193-218. El mes de febrer de 1979 s'hi realitzà una campanya, sota la direcció de R. Pallarès, en la qual hi vàrem participar.

6. TCHERNIA, A., *L'atelier...*, cit., pàgs. 974-975, i fig. 3, n.º 1 i 4.

7. NOLLA-PADRÓ-SANMARTÍ, *Exploració...*, cit., pàg. 211; TCHERNIA, A., *Atelier...*, cit., pàg. 974. El mateix podem afirmar nosaltres en nostres recollides l'any 1979.

8. TCHERNIA, A., *Atelier*, cit.; CALLENDER, M. H., *Roman Amphorae*, Londres, 1965 (n.º 1602 i fig. 17, n.º 7); BELTRAN, M., *Las ánforas*, cit., n.º 447.

9. CALLENDER, M. H., *Roman...*, cit., n.º 1602

10. TCHERNIA, A., *Les amphores...*, cit., pàg. 64, nota 63.

teixa de les produccions bètiques i catalanes.¹¹ La seva presència a Oberaden ens dona una indicació cronològica segura, abans de 9 a. C., en època augústea.

Resumint, tenim un sòlid indici a favor de la fabricació d'un altre tipus amfòric a Catalunya en temps d'August, amb una estampilla molt concreta.¹²

Les Dressel 28 i la marca PHILODAMUS

Un altre fet s'afegeix al coneixement d'aquest envàs a Catalunya: en el jaciment del Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt, Maresme), foren recollits per R. Pascual fragments amfòrics Dressel 2/4 i Pascual 1, però també un coll motllurat, del qual aquest autor no en dona la tipologia, però que a través del dibuix podem identificar com Dressel 28, i més concretament la varietat Oberaden 74 (fig. n.º 2).¹³

El més interessant d'aquest coll és la marca PHILOC..., puntejada, i no de traç seguit, que és el més normal. Pascual pensa que la peça fou fabricada en el lloc.¹⁴ Altres troballes de la mateixa estampilla, sencera (PHILODAMVS), són: Museu de Tarragona (sobre una Dressel 28, citada per Callender n.º 1325 b, i pel *CIL*, II, suppl. 6254, 31; amb un grafit a la panxa també citat per Beltran Lloris,¹⁵ la Cayla de Mailhac (en dos colls d'àmfora no identificada: P(?)HILC(o D), que podria ser PHILOD), Ruscino (segons Tchernia, citant a Claustres), Ensérune (en el coll d'una Dressel 28 sencera, amb tota seguretat Oberaden 74) i altres 3 marques semblants), Magalas (quatre vegades segons Tchernia, citant a M. Clavel) i Laudun (en el coll: PHILODA..., segons Callender procedent del *CIL*, XII, 5683, 221).¹⁶

Pel que fa el seu origen, Callender apuntava Hispània, tot datant-la abans del 50 d. C. Un altre fet a senyalar és la seva difusió, semblant a les àmfores vinàries catalanes Dressel 2/4 i Pascual 1 ja citades,¹⁷ i també el fet de que apareix sempre (quan és conegut el recipient) en les Dressel 28.

Creiem aquests arguments prou convincents com atribuir a aquest envàs la procedència catalana, i més concretament en el Sot del Camp, on es marcava una varietat amb l'estampilla PHILODAMVS.

11. BLÁZQUEZ, J. M., i altres, *Historia de España Antigua*, II, Madrid, 1978, fig. pàg. 415 (oli bètic); TCHERNIA, A.; *Les amphores...*, cit., mapa pàg. 58, per exemple.

12. TCHERNIA, A., *L'atelier...*, cit., pàg. 976.

13. PASCUAL, R., *Las ánforas...*, cit., pàgs. 64-66 i fig. 17.

14. *Id.*, fig. 17, n.º 6.

15. BELTRAN, M., *Las ánforas...*, cit., n.º 372.

16. CALLENDER, M. H., *Roman...*, n.º 1324 b.

17. Riu Garona cap a l'Atlàntic, Roine cap al «limes», Roma.

La cronologia està centrada en un moment no determinat entre el segle I a. C. i el I d. C. potser en època d'August.

La marca C. MVSSIDI NEPOTIS i les àmfores catalanes

Segons Callender¹⁸ aquesta marca, sobre àmfora, es troba a Roma (*CIL*, XV, 3489, en el coll d'una peça no gaire gran), i Rouen (*CIL*, XIII, p. III, fasc. 1, 352: CM...SS que es completa com a C MVSSIDI NEPOTI). Loeschke la cita a Haltern: MVSS NEP..., al mateix temps que dibuixa l'àmfora sobre la qual apareix (fig. n.º 4), amb totes les característiques de l'Oberaden 74, i que cataloga amb el número 68.¹⁹ La cronologia del campament va de l'11 a. C. al 16 d. C. Ambdues formes, Oberaden 74 i Haltern 68 coincideixen, tractant-se possiblement de la mateixa.

Per altra banda, disposem d'altres troballes al respecte:

— De Fos-sur-mer, a prop de Marsella, i de procedència submarina, tenim 2 colls d'àmfora Dressel 7/10, tradicionalment bètiques, però que llur estudiós, B. Liou, creu d'origen tarraconense (fig. n.º 6).²⁰ De pasta anàloga, compacta, marró-taronja, i de perfil semblant. En el coll, a l'altura de l'arrencament superior de la nansa presenten les següents marques: una d'elles, TIBISI, i l'altra, C MVSSIDI NEP(OTIS) (fig. n.º 7). La primera d'elles les assimila al forn de Tivissa, i per tant a la Tarraconense. Ja hem esmentat que aquesta tipologia 7/11 es troba àmpliament documentada en el lloc, precisament amb aquesta mateixa marca. La similitud entre els dos colls ens porta a creure en el mateix origen, i, per tant, en un origen català de la marca de C MVSSIDI NEPOTIS. Si la comparem amb la d'Haltern (fig. n.º 8), veurem que és diferent, però això no vol dir que es tracti de personatges diferents, tota vegada que un mateix comerciant podia emprar més d'un segell amb el seu nom (fet que comprovem a l'Aumedina, amb la marca SEX DOMITI, per exemple). La naturalesa de la troballa, submarina, no ens indica cap cronologia, per ser aïllada.

— Més recentment, A. Hesnard ha publicat un interessant estudi sobre un dipòsit d'àmfores de la Longarina (Ostia), i que ha pogut datar-se en època augústea.²¹ D'entre les 300 peces, n'hi ha algunes de procedència tarraconense: 11 Dressel 2/4, 15 Pascual 1 i 3 Dressel 9.

18. CALLENDER, M. H., *Roman...*, n.º 399.

19. LOESCHKE, S., *Keramische funde in Haltern*, 1909, pàgs. 253-255 i fig. 37, n.º 3.

20. LIU, B., *Gallia*, 33, 1975, pàgs. 576-577 i fig. 8.

21. HESNARD, A., *Un dépôt augustéen d'amphores à La Longarina, Ostie*, Mem. Americ. Acad. Rome, 36, 1980, pàgs. 141-156.

És interessant el fet que a aquestes darreres l'autora els dona origen tarraconense, tot basant-se en similituds de pasta amb les primeres.²² Una de les Pascual 1 porta en el coll la marca C MVSSID(i) NEP(otis), que malhauradament no reproduïx. La cronologia coincideix plenament, i la segura procedència catalana de les Pascual 1 ens ofereix un altre indici a favor del mateix origen de l'estampilla. Si bé fins ara no coneixem el forn on es fabricaven les peces amb aquesta marca (contràriament a la SEX DOMITI i molt probablement és el mateix cas per la PHILODAMVS, tal com hem esmentat abans), els arguments citats ens semblen importants. Es tractaria d'un lloc on probablement s'hi fabricaven 3 tipus amfòrics, Pascual 1, Dressel 7/11 i 28.

A més a més, podem afegir la troballa de 4 colls, fragments de bases i una dotzena de llavis i nanses que corresponen a unes 10 peces procedents del derelict de Port Vendres II, al Sud de França, i que corresponen a la Dressel 28 (fig. n.º 5).²³ Tots els colls presenten una doble motllura, doble ranura a la nansa i pasta diferent a la resta del carregament (àmfores bètiques Dressel 20, Haltern 70 i Pompeia VII): dura, poc homogènia, sorra grisa, sense engalba, recobertes interiorment d'una substància de color marró. Cal dir, però, que és de diferent composició de les d'Haltern, Oberaden i Tivissa.²⁴ El més interessant és la possibilitat que el vaixell, un cop carregades les àmfores bètiques, fes escala a Catalunya, on va incloure en el carregament aquestes Dressel 28, abans de dirigir-se cap al nord.

Finalment, una qüestió que queda per tractar és la identitat del personatge C. Mussidi Nepotis. Callender ens diu que existí un L Mussidius, procònsol de Sicília en temps d'August. Existiren 3 ó 4 Mussidi, tots ells de l'ordre senatorial en època d'August.²⁵ En principi, podria tractar-se d'un membre de la família, traslladat a la Tarraconense i dedicat al comerç.

Contingut de les Dressel 7/11 i 28 catalanes

Les Pascual 1 d'Ostia ens indiquen molt clarament el contingut vinari. Pel que fa el de les Dressel 28, no se'n sap gran cosa.²⁶ La seva diversitat ens fa ser cautes al respecte, i haurem d'anar a cada lloc

22. *Id.*, pàgs. 145-146.

23. COLLS, D., i altres, *L'épave de Port-Vendres II et le commerce de la Bétique à l'époque de Claude*, a *Archaeonautica*, 1, 1977, París, pàgs. 43-47.

24. *Id.*, pàg. 47.

25. CALLENDER, M. H., *Roman*, cit., n.º 399; TCHERNIA, A., dins: *Hommage à Fernand Benoit*, Bordighera, 1972, III, pàg. 147, nota 3.

26. BELTRAN, M., *Las ánforas...*, cit., 501-502; ZEVI, F., *Appunti sulle anfore romane*, a *Archeologia Classica*, XVIII, 1966, pàgs. 225-226, per exemple.

de fabricació en concret. Per la seva banda, les 7/11 bètiques és ben sabut que portaven conserves de peix.²⁷ Ara bé, els models emporitans citats al principi, i els de Tivissa, ens fan pensar en un altre producte. Les peces de Fos es van trobar recobertes de resina,²⁸ la qual cosa ens indica que llur contingut fou vi o conserves de peix, o un tercer producte que desconexim. L'allunyament de Tivissa del mar (uns 15 km.) ens indica, almenys «a priori», que no resultava factible instal·lar-hi una factoria de peix, lluny del mar, si bé cal dir que el jaciment es troba a poca distància de l'Ebre, i, per tant, relativament ben comunicat amb el mar. No sabem fins a quin punt podem creure en unes instal·lacions de conserves de peix a la costa, mentre que les àmfores per a envasar-les es fabricarien a Tivissa, des d'on es portarien per riu a la costa. Resta, lògicament, la comprovació arqueològica.²⁹

Ens queda el vi, producte que sabem transportaven les Pascual 1 i Dressel 2/4. Resta per saber si les 7/11 i 28 del mateix jaciment de l'Aumedina el transportaven igualment. En aquest cas ens podem preguntar per què en un mateix lloc es fabricaven 4 envasos diferents, comercials a través de diferents persones, per un sol producte. Qüestió que si bé «a priori» no sembla lògica, la realitat és que desconexim les relacions àmfora-estampilla-contingut que s'establien.

La Ribera d'Ebre ha estat, des de sempre, una comarca vinícola, i no tenim proves de la producció i exportació de cap altre producte que no sigui el vi. El recobriment interior de les Dressel 28 de Port Vendres fa pensar, si eliminem les conserves de peix, en aquest líquid. Per altra banda, les Dressel 30 (gauloise 4) del sud de França de forma semblant, portaven vi gal en el segle I de l'era.³⁰

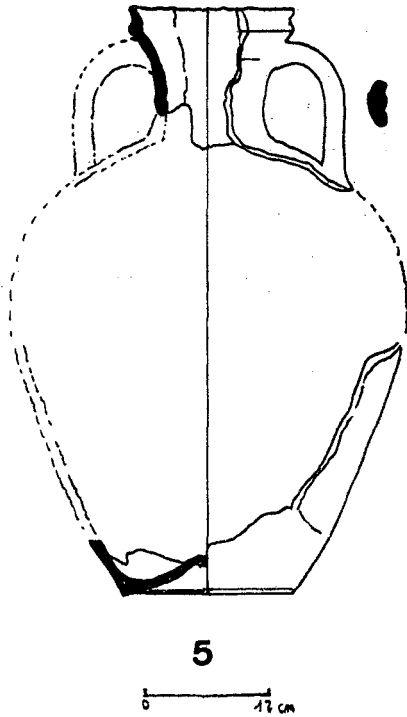
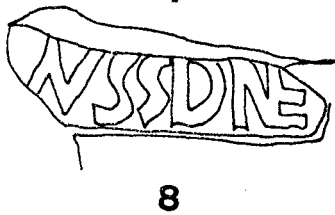
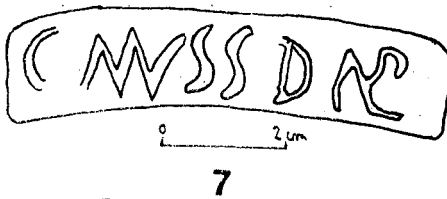
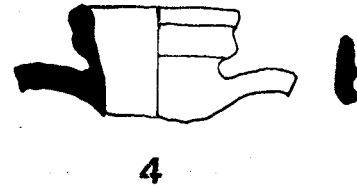
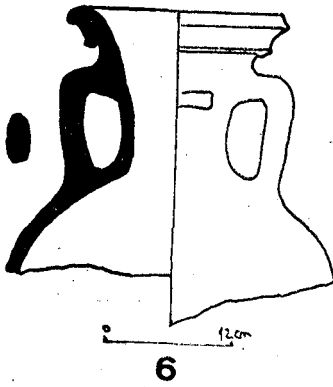
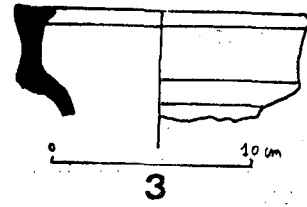
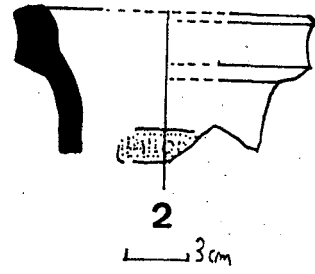
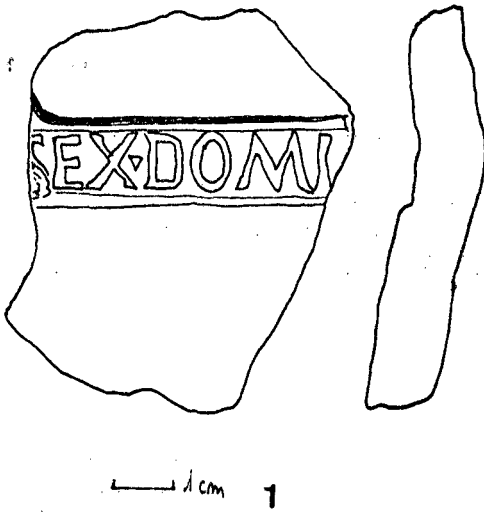
27. BELTRAN, M., *Las ánforas...*, cit., pàgs. 388 ss.

28. LIU, B., op. cit., pàg. 577.

29. Les soles instal·lacions d'aquest tipus ben conegudes i estudiades a Catalunya són les de Roses, d'època molt més tardana: NOLLA, J. M., i NIETO, F. J., *Una factoria de salaó de peix a Roses*, a *Fonaments*, 3, 1982, pàgs. 187-200.

30. TCHERNIA, A.; VILLA, J. P., *Note sur le matériel recueilli dans la fouille d'un atelier d'amphores à Vélaux, Bouches-du-Rhône*, *Méthod. Class. et Méthod. Form. dans l'étude des amph.*, Roma, 1977, pàgs. 231-219; LAUBENHEIMER, F., *Amphores gauloises de la région de Nîmes*, a *Caesarodunum*, 12, 1977; LAUBENHEIMER, F.; WIDEMAN, F., *L'atelier d'amphores de Corneilhan (Hérault)*, a *Rev. d'Archéométrie*, 1, 1977, a *Archéologia*, 146, setembre 1980.

1, estampilla SEX DOMITI de l'Aumedina (dibuix de R. Pallarès); 2, coll de Dressel 28 amb la marca PHILOD del Sot del Camp (segons R. Pascual); 3, coll de Dressel 28 de l'Aumedina (segons Nolla-Padró-Sanmartí); 4, coll de Dressel 28 d'Haltern (segons Loeschcke); 5, àmfora Dressel 28 de Portvendres II (segons Coll i altres); 6, coll de Dressel 7/11 de Fos (segons B. Liou); 7, estampilla C MVSSIDI NEP(otis) de l'anterior; 8, estampilla MVSSIDI NEP(otis) d'Haltern, sobre el coll n.º 4.

A manca de més informacions, podem pensar, en principi, que el vi seria el contingut.

Resten altres interrogants, que ja hem esmentat més amunt, però que escapen del propòsit d'aquest treball. Les relacions de producció, el medi en el qual s'efectuaven aquestes exportacions, se'ns escapen totalment.

Conclusions

1.ª Si bé a finals del segle I a. C. i durant el següent es fabricaven a Catalunya àmfores vinàries Pascual 1 i Dressel 2/4 imitades de models itàlics, existiren al mateix temps altres envasos menys importants.

2.^a Aquestes àmfores es documenten sobretot en època d'August, i es tracta de variants del prototipus Dressel 28 (Oberaden 74) i dels bètics Dressel 7/11 (Dressel 8 emporitana, Dressel 9 de la Longarina, indeterminats de Fos i l'Aumedina). Un tercer tipus seria el Dressel 30 de Santa Maria de les Feixes.

3.ª Les Oberaden 74 estan associades a les marques SEX DOMITI i PHILODAMVS, els forns de les quals es troben, per la primera, a Tivissa, i per la segona, pot ser a Sant Vicenç de Montalt, així com a la C MVSSIDI NEPOTIS. Aquesta última es documenta, a més a més, en peces Dressel 7/11 i Pascual 1, la primera de probable origen tarraconense, mentre que per la segona aquesta procedència és segura.

4.ª La difusió d'aquests recipients sembla ser el mateix que les Pascual 1, Dressel 2/4 i la resta d'envasos d'aquest tipus de procedència bètica (sud-est de França, «limes», Roma), si bé en molta menor proporció.

5.ª No sabem exactament què transportaven. Segurament fou vi. Amb tot, ens manquen dades arqueològiques.